

INKLUSIONSGUIDE

Hvad skal der til for at skabe et godt inklusionsprojekt?

ucc

Professionshøjskolen UCC

© 2011 TEORI OG METODECENTRET

DE MANGE VEJE TIL INKLUSION

AF BØRN MED SÆRLIGE BEHOV I SKOLEN

HVAD SKAL DER TIL FOR AT SKABE ET GODT INKLUSIONSPROJEKT?

Denne pjece henvender sig til projektmagere i skole- og forvaltningsregi, som ønsker viden og gode råd i forbindelse med gennemførelse af inklusionsprojekter i skolen. Inklusionsprojekter handler om at udvikle og skabe forandring i praksis med det formål, at *alle* elever sikres mulighed for at indgå i skolens fællesskab. Dvs. det er ikke kun et spørgsmål om fysisk at rumme børn med særlige behov i skolens fællesskab, men at skolen på alle områder tager hensyn til og tilgodeser alle børns individuelle læringsbehov.

Skal inklusion lykkes i praksis kræver det først og fremmest en *fælles* indsats fra skolen, familierne og relevante fagpersoner. Det handler om at få skabt en *inkluderende kultur* på skolen. Der forestår derfor en stor implementeringsopgave for at nå målet. Til støtte for projektets implementering er det vigtigt, at indsatsens effekter løbende opsamles og dokumenteres med henblik på at identificere og udvikle kvaliteterne i det daglige arbejde. Det giver også mulighed for, at indsatsen kontinuerligt kan justeres og tilpasses elevernes forskellige behov.

På baggrund af erfaringer og resultater fra skoleudviklingsprojektet "*Mindre specialundervisning, styrket faglighed og øget rummelighed*" stiller pjecen skarpt på vigtige forhold i et inklusionsprojekts planlægnings, implementerings- og dokumentationsfase.

ERFARINGER FRA 22 SKOLEUDVIKLINGSPROJEKTER

Undervisningsministeriet har af satspuljemidler gennemført skoleudviklingsprojektet "*Mindre specialundervisning, styrket faglighed og øget rummelighed*". Her har 22 kommuner arbejdet med lokale skoleudviklingsprojekter, der har haft som mål at fastholde elever i den almindelige undervisning og mindske frekvensen af henvisninger til specialundervisning. De 22 gennemførte projekter repræsenterer tilsammen en bred vifte af metoder til at arbejde med inklusion og vidner om, at der er mange veje at gå i forhold til målet. Samtidig viser analysen af skoleudviklingsprojektet, at et vellykket inklusionsprojekt i høj grad betinges af en række centrale forhold:

DET KAN VÆRE SVÆRT AT OMSÆTTE TEORIERNE TIL PRAKSIS

De 22 skoleudviklingsprojekter tager alle udgangspunkt i et systemisk teorigrundlag, hvor årsagerne til elevens vanskeligheder ikke skal søges hos eleven selv, men i elevens relationer til sine omgivelser. Det handler derfor om at optimere og arbejde med det læringsmiljø, eleven er en del af. Projekternes erfaringer viser imidlertid, at det kan være svært at omsætte teorierne i praksis.

KOMPETENCEUDVIKLING AF LÆRERNE

Skoleverdenen har et stort behov for at få viden og kvalifikationer til at kunne rumme flere elever med særlige behov. Erfaringerne fra skoleudviklingsprojektet peger på, at følgende kompetencer har stor betydning for lærerens evne til at håndtere inklusionsarbejdet i praksis:

- At kunne tilrettelægge og lede læringsprocessen på tværs af elevernes individuelle behov
- At være opmærksom på, hvordan elevgruppen omtales
- At have en anerkendende tilgang til eleverne
- At være bevidst om og sammentænke elevernes sociale trivsel med den faglige udvikling
- At være i stand til at evaluere undervisningsforløbet

Analysen viser samtidig, at lærernes behov for kompetenceudvikling er størst i forhold til arbejdet med elever med mere massive vanskeligheder, fx elever der er meget udadreagerende.

BETYDNINGEN AF EN FÆLLES FORSTÅELSE AF INDSATSEN

Et inklusionsprojekts succes afhænger i høj grad af den samlede indsats, ikke bare fra lærernes og øvrigt skolepersonales side, men også fra kammeraterne og familierne. Det er af stor betydning, at alle relevante aktører inddrages i processen og har en fælles forståelse af indsatsen.

NYE OPGAVER FOR PPR?

Det øgede krav til skolerne om at kunne rumme flere elever med særlige behov har ganske særlige konsekvenser for PPR som skolens tætteste samarbejdspartner på området. Erfaringerne fra skoleudviklingsprojektet viser, at lærerne efterlyser både viden og sparring omkring implementering af nye pædagogiske tiltag og målgruppen af elever samt metoder til at kunne evaluere og effektmåle de pædagogiske metoder, de anvender i praksis. Mange lærere efterlyser især metoder til at indfange elevernes oplevelse af at føle sig socialt inkluderet i fællesskabet, frem for metoder, der koncentrerer sig om individuelle (faglige) præstationer. PPR har i kraft af sin faglige viden gode forudsætninger for at kunne tilbyde lærerne denne rådgivning og sparring.

IMPLEMENTERING OG DOKUMENTATION

Erfaringerne fra skoleudviklingsprojektet viser, at det er afgørende for et inklusionsprojekts forløb, at der lægges en plan for henholdsvis implementeringen af projektet og det efterfølgende dokumentationsforløb, både for at være på forkant med eventuelle faldgruber og for at sikre, at der sker en løbende refleksion over og justering af projektets indsats i overensstemmelse med de involverede projektdeltageres behov. Det gælder både målgruppen af elever og de, der skal gennemføre projektet i praksis.

IDÉ OG PLANLÆGNINGSFASE – FØR OG UNDER PROJEKTOPSTART

Implementering kan være en meget sårbar proces. Utilstrækkelig planlægning og forberedelse, manglende information og inddragelse af relevante parter samt manglende tid til refleksion og kvalificering af de involverede deltagere er alle forhold, der besværliggør et inklusionsprojekts implementeringsproces.

Følgende to fokuspunkter er vigtige at holde sig for øje, inden man går i gang.

FOKUSPUNKT 1: BETYDNINGEN AF EN IMPLEMENTERINGSSTRATEGI

Inden inklusionsprojektet sættes i gang, er det vigtigt, at der laves en realistisk og god implementeringsstrategi, der tydeliggør projektets formål og sætter retningslinjer for, hvordan målet kan nås. Alt efter behov kan det give god mening at søge kvalificeret vejledning og rådgivning omkring udarbejdelsen af implementeringsstrategien, fx fra PPR.

I udarbejdelsen af implementeringsstrategien er det værd at være opmærksom på nedenstående punkter:

- **Er projektledelsen rustet til at iværksætte projektet?**

Projektledelsens rolle er at varetage og tage ansvar for projektet i hele projektperioden. Derfor er det en fordel, at projektledelsen har tidligere erfaring med projektledelse og er fagligt klædt på til at udføre opgaven. Det er vigtigt, at projektledelsen har været inddraget i projektet fra start af og udviser engagement og motivation. Desuden kan det give rigtig god mening, hvis projektledelsen samlet set repræsenterer de mest relevante parter/faggrupper i projektet.

- **Giver projektet mening for dem, der skal udføre det i praksis?**

Det er vigtigt, at projektet er tænkt ind i den lokale kontekst og rammer et reelt behov hos dem, der skal udføre det i praksis, fx lærere, PPR-medarbejdere eller andre relevante faggrupper. I den forbindelse kan det være en stor fordel, at der, inden projektets start, gennemføres et pilotprojekt. Et pilotprojekt kan bidrage til, at der skabes en model eller en fælles ramme for, hvordan forløbene i projektet skal afvikles – og ikke mindst sikre, at der er opbakning til projektet fra både skoleledelse, forældre og det politiske niveau. Et pilotprojekt kan også bidrage til, at projektet undgår eventuelle faldgruber eller fejlpositioner i opstarten.

- **Er der mulighed for en kvalificeret afklaring af målgruppens behov?**

I et inklusionsperspektiv er det af stor betydning, at der både inden projektets opstart og undervejs i projektet sker en kvalificeret målgruppeafklaring for at sikre, at indsatsen imødekommer de enkelte elevers behov. Denne opgave forudsætter kendskab til

elevernes behov for støtte samt stor viden om undervisningsmetoder og redskaber til at arbejde med inklusion. I den forbindelse kan et inklusionsprojekt drage stor fordel af et tæt samarbejde med relevante konsulenter eller PPR-medarbejdere med henblik på at få kvalificeret sparring og rådgivning undervejs.

FOKUSPUNKT 2: OPKVALIFICERING OG KOMPETENCEUDVIKLING AF INVOLVEREDE FAGFOLK

Det er vigtigt, at der allerede i inklusionsprojektets planlægningsfase indgår overvejelser over, hvordan involverede fagfolk, fx projektlærere, PPR-medarbejdere m.fl., rustes bedst muligt til at håndtere opgaven. De kan introduceres og præsenteres for relevant faglig viden, redskaber og metoder i form af fx kurser eller via løbende supervision og rådgivning. Det kan også give rigtig god mening at arrangere et fælles introduktionsforløb for de involverede fagfolk. Dels for at klæde dem på til opgaven og dels for at sikre, at der så tidligt som muligt i forløbet etableres en fælles platform for indsatsen.

Lærernes behov for kompetenceudvikling

Når inklusion bliver et bærende princip i det pædagogiske arbejde, stiller det nogle ganske særlige krav til lærernes kompetencer. Det er derfor af stor betydning, at læreren er godt klædt på til at kunne tilrettelægge undervisningen og lede klassen med udgangspunkt i elevernes forskellige behov. Især er det vigtigt, at læreren evner at se og forstå de enkelte elevers vanskeligheder i lyset af elevens relationer til sine omgivelser.

GODE RÅD OG LØSNINGSFORSLAG I PLANLÆGNINGSFASEN

- Medtænk tidligt i forløbet en strategi for inklusionsprojektets implementering, der tydeliggør projektets formål og sætter retningslinjer for, hvordan målet kan nås
- Sørg for at projektet ledes af en person med projektledelseserfaring og stort engagement i projektet
- Tag højde for inklusionsprojektets organisatoriske og politiske forankring. Det kan fremme projektets implementeringsforløb, at projektet er tænkt ind i et større kommunalt projekt, eller at det stemmer overens med den enkelte skoles aktuelle pædagogiske linje
- Identificér og inddrag de mest relevante parter i projektledelsen
- Gennemfør om muligt et pilotprojekt til at bane vejen for det endelige inklusionsprojekt
- Vær sikker på, at der kan indhentes bred opbakning til inklusionsprojektet fra såvel skoleledelse og forvaltning som internt i lærergruppen og blandt forældrene
- Forsøg at inddrage relevante eksperter eller konsulenter fra fx PPR med henblik på rådgivning og sparring undervejs – fx i forhold til målgruppen af elever
- Forbered et fælles introduktionsforløb for de i inklusionsprojektet relevante parter eller faggrupper for at skabe en fælles platform for indsatsen og fremme det indbyrdes samarbejde og videnudveksling
- Gennemtænk hvilke muligheder, der er for at ruste de involverede parter fagligt til inklusionsprojektet, fx i form af kurser, workshops el. lign

IMPLEMENTERINGSFASE – UNDERVEJS I PROJEKTET

Implementering af et inklusionsprojekt i skolen handler i sidste ende om at kunne motivere de involverede til at ændre fokusområder og foretage nye prioriteringer. Det er derfor vigtigt, at man lægger en masse ressourcer i løbende at engagere og inddrage de involverede projektdeltagere. I denne proces er det samtidig vigtigt, at projektdeltagerne får mulighed for undervejs at udveksle erfaringer og viden. Løbende fælles refleksion og erfaringsopsamling skaber grobund for fælles læring og bidrager til projektdeltagernes oplevelse af at have medindflydelse på projektet.

Følgende to fokuspunkter stiller skarpt på ejerskab og kommunikation samt løbende erfaringsopsamling/videnudveksling som centrale implementeringsfaktorer.

FOKUSPUNKT 1: EJERSKAB OG KOMMUNIKATION – TO VIGTIGE

IMPLEMENTERINGSFAKTORER

Ejerskab er vigtigt!

Det er vigtigt for et inklusionsprojekts forløb og resultater, at så mange som muligt af de involverede parter føler, at de har medindflydelse på projektet og tager ejerskab til det. Her er det af afgørende betydning, at de involverede har kendskab til og kan stå inde for projektets bagvedliggende ideologi, vidensgrundlag og teser, og at der ikke er nogle af projektdeltagerne, der føler, at projektet bliver trukket ned over hovedet på dem.

Manglende ejerskabsfølelse

På en skole skal lærerne, som noget nyt, tage sig af specialundervisningsopgaver, som de ikke tidligere har haft noget med at gøre. Lærerne føler ikke, at de bliver klædt ordentligt på til opgaven og oplever derfor, at projektet trækkes ned over hovedet på dem. De føler ikke ejerskab til projektet.

- Stærk ejerskabsfølelse hos de involverede projektmedarbejdere skaber engagement og motivation og kan skabe grobund for et dynamisk og kreativt samarbejde indbyrdes i projektgruppen
- Oplever de involverede projektdeltagere, at de har mulighed for at være med til at forme og udvikle inklusionsprojektet, skaber det potentiale for forandring og en vellykket implementering af projektet
- Inklusionsprojekter, der udtænkes og implementeres af en relativt lille og autonom projektgruppe har ofte sværere ved at skabe engagement og ansvar blandt dem, der skal udføre projektet i praksis

- Frivillig deltagelse i inklusionsarbejdet bidrager til større ejerskabsfølelse blandt de involverede projektdeltagere
- Det fremmer ejerskabsfølelsen blandt de involverede projektmedarbejdere, hvis de klædes ordentligt på til at kunne varetage de opgaver, inklusionsprojektet fører med sig.

God kommunikation sikrer ejerskab

Skal de involverede føle ejerskab til inklusionsprojektet, er det vigtigt, at projektet formidles ud til de involverede parter eller faggrupper på en måde, så det giver mening for den enkelte. Dertil er det vigtigt, at man forsøger at fastholde de involverede projektdeltageres interesse og engagement i projektet ved løbende at videreformidle nye resultater, tiltag og ændringer, også til eksterne samarbejdsparter.

- Et højt kommunikationsniveau sikrer, at alle projektdeltagerne har føling med inklusionsprojektets udvikling og deres egne opgaver i relation hertil
- God og klar kommunikation bidrager til at fastholde den røde tråd og kontinuiteten i projektet. Dette er især vigtigt i større inklusionsprojekter, der kan indeholde flere forskellige underprojekter eller aktiviteter

FOKUSPUNKT 2: SKAB RUM TIL LØBENDE ERFARINGSOPSAMLING OG VIDENSUDVEKSLING

Det fremmer inklusionsprojektets implementeringsforløb, hvis der løbende afsættes tid og rum til fælles refleksion samt erfarings- og vidensopsamling. Ved at give de involverede projektdeltagere mulighed for løbende at udveksle de erfaringer, de gør sig undervejs omkring projektets grundlag, aktiviteter og resultater skabes rum for fælles læring og udveksling af vigtig viden, der ellers kan risikere at gå tabt.

- Når der afsættes tid og rum til fælles refleksion og erfaringsopsamling undervejs i projektet, bliver det muligt løbende at vurdere, hvorvidt der er behov for justeringer eller ændringer af indsatsen
- I et inklusionsperspektiv giver løbende erfaringsopsamling og videnudveksling mulighed for at sikre, at projektets aktiviteter når ud til alle elever. Hermed skabes grobund for at vurdere, om der er behov for at etablere andre tilbud sideløbende med projektet
- Løbende refleksion og erfaringsopsamling giver lærerne og andre projektdeltagere, der skal udføre projektet i praksis, mulighed for undervejs at reflektere over egen praksis og inddrage ny viden og kompetenceformer

GODE RÅD OG LØSNINGSFORSLAG I IMPLEMENTERINGSFASEN

- Prøv så vidt som muligt at bevare kontinuiteten i projektet ved at undgå udskiftning af projektmedarbejdere og sørg for, at der er en klar rollefordeling
- Tænk løbende information og formidling ind som et led i inklusionsprojektets implementeringsproces

- Sørg for, at projektet formidles ud til de involverede deltagere på en måde, så det giver mening i forhold til deres funktion og situation
- Sæt ressourcer af til, at de involverede løbende klædes på til at kunne imødekomme de udfordringer og opgaver, projektet fører med sig. Det skaber rum for en fælles læreproces og virker udviklingsfremmende
- Prøv så vidt som muligt at afsætte tid til fælles refleksion og erfaringsopsamling undervejs i inklusionsprojektet

DOKUMENTATIONSFASE - HVAD KOM DER UD AF PROJEKTET OG HVORDAN DOKUMENTERER MAN DET?

At indsamle og bevare den viden, man opnår undervejs i et projektforløb, kræver et velforberedt dokumentationsforløb. Det er især vigtigt, når man arbejder med inklusionsprojekter, fordi de sigter mod at skabe grundlæggende forandringer i skolens kultur eller praksis, som ikke altid er lige nemme at dokumentere.

Dokumentation tjener ikke kun det formål at vise projektudbydere, hvilke aktiviteter, der er blevet gennemført, og hvilke resultater, der kan udledes heraf. Et vellykket dokumentationsforløb hjælper også med at opsamle lokale erfaringer med inklusionsarbejde og bidrager til refleksion og videndeling blandt projektmagere, lærere og øvrige deltagere. Erfaringerne fra skoleudviklings-projektet viser, at det godt kan betale sig at investere en stor portion energi i denne fase, da det kan få stor betydning for kvaliteten af den viden og dokumentation, man får ud på den anden side.

Nedenfor beskrives, hvad der er vigtigt at være opmærksom på, når man vælger dokumentationsmetode – og ikke mindst når man bruger børn som respondenter og informanter.

FOKUSPUNKT 1: VALG AF DOKUMENTATIONSMETODER

Grundlæggende om dokumentationsmetoder

De hyppigst anvendte dokumentationsmetoder er kvantitative spørgeskemaer og kvalitative interviews. Den kvantitative tilgang fokuserer primært på at undersøge, hvor udbredt og systematisk et resultat er, og hvilke sammenhænge, der kan være mellem resultaterne og andre forhold fx projekttiltag, budgetter eller sociale forhold. Den kvalitative tilgang går derimod typisk i dybden med et væsentligt mindre antal respondenter og giver dermed mulighed for at opnå et mere detaljeret dokumentationsgrundlag. Der er nogle grundlæggende forbehold, man bør tage stilling til, inden man vælger metode:

- For det første kræver en kvantitativ tilgang, at der er et vist antal elever med i projektet. Groft sagt kan man sige, at under 30 respondenter er for få til, at metoden kommer til sin ret. Er der færre, vil en kvalitativ tilgang være at foretrække

- For det andet bør man gøre sig klart, hvordan ens eget inklusionsprojekt bedst kan dokumenteres. Er ændringer i tal fx tilstrækkeligt eller kræver det et dybere dyk ned i elevernes egne oplevelser og erfaringer med inklusionsprojektet? Det er vigtigt, at man overvejer, hvad det er, man gerne vil vide, før man vælger metode. Antallet af elever, projektmål, adgang til data (fx fraværsprotokoller) og ressourcer er afgørende i forhold til metodevalg.
- Endelig og mindst lige så vigtigt er det, at man sikrer sig, at det, man spørger om eller måler på, er udtryk for det, man gerne vil undersøge og dokumentere. Eller sagt på en anden måde, måler man det, man tror, man måler?

Måler man det, man tror, man måler?

"Har du været god til at hjælpe med at gøre undervisningen spændende?" bliver eleverne spurgt i et projekt, hvor man ønsker at dokumentere elevernes selvværd. Spørgsmålet kan dog tvivlsomt stå alene som udtryk for selvværdsfølelse. Her risikerer man derfor, at man ikke får målt det, man gerne vil måle.

Casen er et eksempel på, at man bør være opmærksom på, hvorvidt der er overensstemmelse mellem de spørgsmål, man bruger i sin undersøgelse, og det, man gerne vil undersøge. Det kan være svært at argumentere for, at spørgsmålet "Har du været god til at hjælpe med at gøre undervisningen spændende?" alene kan indfange og udtrykke barnets selvværd i tilfredsstillende grad.

Hvad er tilstrækkelig dokumentation?

Der findes mange måder at dokumentere, hvad der kom ud af et inklusionsprojekt. Erfaringerne fra skoleudviklingsprojektet viser imidlertid, at der tit hersker en snæver opfattelse af, hvad tilstrækkelig dokumentation er.

Tilstrækkelig dokumentation?

I et projekt har man haft samtaler med lærerne og opsamlet deres erfaringer og observationer af eleverne. Men da projektdeltagerne skal dokumentere projektets effekt på eleverne, vælger de **ikke** at bruge ovenstående informationer. De mener ikke, at den type informationer er dokumentation "nok" – der skal tal på bordet. På den måde risikerer de at gå glip af en mængde værdifuld viden

- Den kvalitative viden, der kan udledes af fx samtaler og observationer er måske ikke så let at håndtere eller lave statistik på. Men inklusionsprojektet i casen går glip af en masse vigtig og værdifuld viden ved slet ikke at benytte sig af de informationer, de rent faktisk har lige ved hånden.
- Det er vigtigt at gøre sig klart, at effekter kan måles kvalitativt såvel som kvantitativt og at de to tilgange med fordel kan anvendes i sammenspil med hinanden.
- Stærk dokumentation kan erhverves både på tværs af mange individer og være mindre detaljeret, eller gennem få individer og være mere detaljeret. Lærere, der både har et indgående kendskab til de enkelte elever og en relevant faglig ekspertise, kan fx være særdeles velegnede som kilder til dokumentation.

FOKUSPUNKT 2: HVORDAN ARBEJDER MAN MED BØRN SOM RESPONDENTER OG INFORMANTER?

Meningsfuld viden via en forståelsesorienteret metode

For at få indblik i og kunne dokumentere, hvordan og hvorfor et inklusionsprojekt har fungeret, kan man med fordel gå forståelsesorienteret til værks. Her vil målet være at dokumentere, hvordan eleverne selv oplever projektet og dets virksomme elementer. Børnene opfattes i denne optik som eksperter i deres egne livsverdener. I stedet for at forsøge at få dem til at svare på spørgsmål, som er stillet ud fra en voksens forståelse af børnene og deres relevante udfordringer, oplevelser og forandringer, tager man altså udgangspunkt i børnenes egen opfattelse af virkeligheden.

- Det kan i mange sammenhænge give god mening at stille eleverne ja/nej spørgsmål som "Er du blevet gladere for at gå i skole?" Det er dog sjældent tilstrækkeligt, med mindre man videre undersøger hvorfor
- Der kan være forbavsende stor forskel på, hvordan børn og voksne oplever givne problematikker, forløb og situationer. Det giver derfor god mening at dokumentere ud fra begge perspektiver

Børn som respondenter og informanter

"Som man spørger, får man svar" eller "der spørges i øst, men svares i vest" er begge udsagn, der typisk kendetegner nogle af de problematikker, der er gennemgående for både interview- og spørgeskemaundersøgelser. Bliver der ikke svaret på, hvad der bliver spurgt om, eller er spørgsmålet formuleret på en sådan måde, at det er stærkt ledende, så falder kvaliteten af den information, man får ud, drastisk. Dette gælder både i forhold til børn og voksne. At anvende børn som informanter kræver imidlertid, at man tager nogle særlige hensyn og forbehold:

- Børn har en anderledes tilgang til og måde at opfatte virkeligheden på end voksne, og det er vigtigt, at man tager forbehold for dette, når man laver spørgsmål til undersøgelser med børn. Børnene skal kunne afkode, hvad de bliver spurgt om, ellers har de ingen mulighed for at kunne videregive deres oplevelser i form af svar. Her er det af stor betydning, at spørgsmålene udformes med udgangspunkt i børnenes egne oplevelser og begrebsverden.

Spørgsmål, der ligger uden for børnenes begrebsverden, og som de ikke forstår, vil ikke give andet end tilfældige og konfuse svar

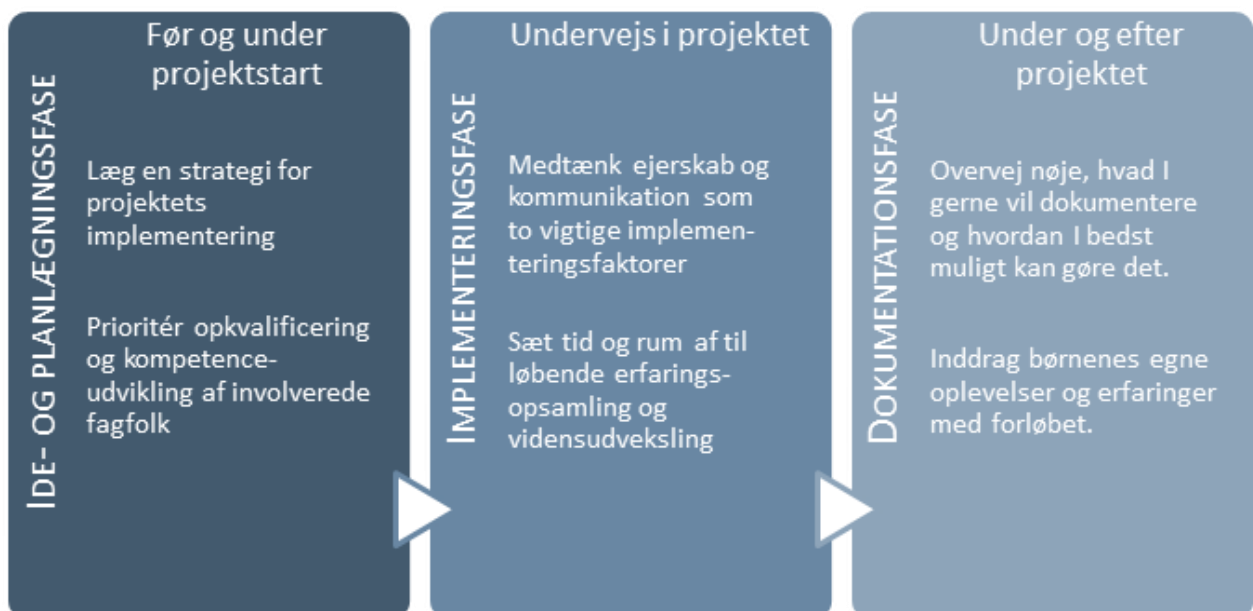
- Megen forskning tyder på, at børn under 11 år rent kognitivt har svært ved at besvare spørgeskemaer.

Det giver derfor god mening at overveje alternative metoder til mindre børn, hvor man giver dem mulighed for at kunne udtrykke sig på deres egne præmisser. Fx gennem leg, tegninger, billeder eller diktafoner til hjemlån

- Mindre børn er generelt motiveret til at sige det, de tror, de voksne gerne vil høre, for at opnå positiv respons. Derfor er det en god idé at være forsigtig med at bede dem om en direkte vurdering af fx lærerens adfærd eller deres egen opførsel

GODE RÅD OG LØSNINGSFORSLAG I DOKUMENTATIONSFASEN

- Træk gerne på alle tilgængelige og relevante kilder til dokumentation i projektet.
- Vær kritisk over for forholdet mellem det, der skal dokumenteres, og det, der spørges ind til
- Børn som respondenter og informanter adskiller sig fra voksne. Dokumentation af børns trivsel, udvikling og holdninger bør derfor tage udgangspunkt i børnenes livsverden og udtryksformer
- Tag udgangspunkt i en forståelsesorienteret tilgang, dvs. i børnenes oplevelse af verden og deres handlinger i den

Teori og Metodecentret
Professionshøjskolen UCC
Milnersvej 40
3400 Hillerød
Tlf. 41 89 80 00
www.teoriogmetode.dk
teoriogmetode@ucc.dk